

سنجش ظرفیت پرداخت مالیات های اسلامی در استان های کشور (مطالعه موردی زکات)

لطفعلی عاقلی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۷/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۱۱/۲۳

چکیده

در اسلام همه مالیات ها در اختیار دولت اسلامی قرار می گیرد تا در جهت مصالح عمومی صرف شود. به طور کلی مالیات های اسلامی را می توان به دو دسته مالیات های ثابت (دایمی) و مالیات های متغیر تقسیم کرد. در مالیات های ثابت (از جمله زکات، خمس، خراج و جزیه) نرخ مالیات توسط شریعت معین شده است. اما مالیات های متغیر بر حسب ضرورتها و تشخیص مصالح عامه وضع و دریافت می شود. در مقاله حاضر با توجه به اجماع نسبی فقهاء در موارد ۹ گانه مشمول زکات (غلات اربعه، نقدین و انعام ثلاثه) و حدود نصاب آنها، سعی شده است ظرفیت زکات برای استانهای کشور به استناد آمارنامه کشاورزی در سال ۱۳۸۸ برآورد شود. تنها در خصوص غلات اربعه، ظرفیت زکات در کل استانهای کشور حدود ۲۳۲۱ میلیارد ریال برآورد شده است که استانهای خراسان رضوی، خوزستان، فارس، استانهای شمال غربی، کردستان، کرمانشاه، لرستان، همدان و گلستان جزء استانهای با ظرفیت بالای زکات زراعی محسوب می-شوند. همچنین با برآورد زکات انعام ثلاثه و ترکیب ارقام، ظرفیت کل زکات حدود ۲۹۶۸ میلیارد ریال برآورد شده است و استانهایی چون یزد، هرمزگان، بوشهر و سیستان و بلوچستان، به عنوان استانهایی با ظرفیت پایین زکات مشخص شده اند.

واژه های کلیدی: زکات، هزینه تولید، استان های کشور

۱- عضو هیأت علمی پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس aghelik@modares.ac.ir

۱- مقدمه

مالیات، مأخوذ از واژه لاتین "taxo" به معنای "من برآورد می‌کنم"، بار (تعهد) مالی یا هرگونه عوارض تحمیلی بر مؤدی مالیاتی (شخصیت حقیقی یا حقوقی) توسط دولتهاست که نپرداختن آن، جریمه ای را به دنبال دارد. به طور کلی مالیاتها شامل انواع مستقیم و غیرمستقیم هستند. بر خلاف مالیات مستقیم که در آن، مؤدیان مالیاتی شناخته شده هستند، مالیات غیرمستقیم از پرداخت کنندگان ناشناخته دریافت می‌شود. مالیات‌ها از نظر مأخذ تعلق مالیات (مبنای مالیات)، به انواع مختلفی از جمله مالیات بر درآمد، مالیات بر مصرف، مالیات بر ارث، مالیات بر فروش و ... تقسیم می‌شوند (جبروند، ۱۳۶۸).

دولت‌ها درآمد مورد نیاز خود را از منابع دیگر غیرمالیاتی از جمله از محل خلق پول (چاپ اسکناس و ضرب سکه)، هدایا و کمک‌های داوطلبانه (کمک‌های مردم به دانشگاهها و موزه‌های عمومی)، انواع عوارض و جریمه‌ها (از جمله جریمه‌های رانندگی)، بهای خدمات و صنایع عام‌المنفعه (آب، برق، گاز و تلفن)، شهریه‌ها و استقراض داخلی و خارجی کسب می‌کنند. از منظر اقتصادی، مالیات، انتقال اجباری منابع از بخش خصوصی به بخش عمومی (دولت و نهادهای عمومی) است که بر مبنای معیارهای مشخص اخذ می‌شود. به بیان دقیق‌تر، مالیات، نوعی پرداخت مالی است که در نتیجه الزام قانونی و برای تأمین مخارج دولت به صورت بلاعوض توسط اشخاص (حقیقی و حقوقی) انجام می‌پذیرد (جیز، ۱۹۲۱).

مالیات‌ستانی در طول زمان کارکردهای مختلفی از جمله تأمین مخارج جنگ، اجرای قانون، برقراری نظم و انضباط عمومی، حفاظت از اموال، تدارک زیرساختها (جاده‌ها، سدها، نیروگاهها و ...)، برگزاری مناقصه‌های حقوقی، اجرای قراردادهای امور عام‌المنفعه (خدمات عمومی)، پرداخت یارانه‌ها، اداره واحدهای دولتی و بهبود رفاه داشته است. خدمات عمومی شامل نظام‌های آموزشی، بهداشتی، نظام بازنشستگی و تأمین اجتماعی، بیمه بیکاری، حمل و نقل عمومی، مدیریت انرژی، آب و مدیریت پسماندهاست. بخشی از مالیات‌ها نیز به پرداخت بدهی‌ها و اصل و فرع قرض دولت اختصاص می‌یابد. در نظام‌های مالیاتی امروزی، مالیات‌ها عمدتاً به صورت نقدی وضع می‌شوند در حالی که مالیات کالایی و بیگاری از خصوصیات دولت‌های باستانی یا ماقبل نظام سرمایه داری است.

1 . I estimate

دولت ها برای توزیع بار مالیاتی بین افراد و طبقات جمعیتی مشمول مالیات و یا به منظور توزیع منابع بین افراد و گروه های مختلف، از انواع مالیات ها و نرخ های مالیاتی استفاده می کنند. از نظر تاریخی، اشرافی گری، با مالیات بر فقرا، مورد حمایت قرار گرفته است. اما نظام های تأمین اجتماعی امروزی، به دنبال حمایت از فقراء، معلولان و درماندگان یا بازنشستگان هستند. همچنین، مالیات ها برای بازپرداخت کمک های خارجی و تأمین مالی عملیات نظامی، تأثیرگذاری بر عملکرد کلان اقتصادی (سیاست مالی)، یا تعدیل الگوهای مصرفی و اشتغال در یک کشور وضع می شوند.

نظام مالیاتی در اقتصادهای مختلف، بازتابی از ارزشهای عمومی و یا ارزشهای صاحبان قدرت (حاکمان) است. برای ایجاد یک نظام مالیاتی، باید نحوه توزیع بار مالیاتی مشخص باشد. در نظام مردم سالار که مردم، با انتخاب دولت، نوع نظام مالیاتی را مشخص می کنند، این انتخابها نوع جامعه و حکومت را منعکس می سازند، اما در کشورهایی که مردم نقش قابل توجهی در اثرگذاری بر نظام مالیاتی ندارند، نظام مالیاتی بازتابی از ارزشهای حاکمان است.

در اسلام، اختیارات دولت را می توان در قالب تدوین قوانین، نظارت بر اجرای قوانین، هدایت و کنترل امور اقتصادی، تثبیت قیمتها، تعیین اولویت های اجتماعی، توزیع متعادل ثروت ها، تأمین اجتماعی، تضمین حقوق مالکیت و... بررسی کرد. مالیات های اسلامی از جمله ابزارهای رایج در برقراری عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه ثروتها و درآمدها در دولت اسلامی است که در کنار عواید مربوط به منابع مشترک (انفال و کالاهای عمومی) و اراضی مفتوحه، مجموعه امکانات درآمدی دولت را تشکیل می دهند.

در این مقاله، از بین انواع مالیات های اسلامی، زکات قابل پرداخت در سطح استانهای کشور به عنوان مورد مطالعه انتخاب شده و سایر انواع مالیات از جمله خمس - به دلیل فقدان داده های معتبر از ثروت افراد - و جزیه و خراج - به دلیل غیر عملیاتی بودن در دوران اخیر - مورد نظر نمی باشند. تفاوت های جغرافیایی در تولید محصولات زراعی و دامی در استانهای مختلف و قابلیت سنجش حد نصاب زکات و نرخ زکات بر حسب مقادیر فیزیکی و پولی این محصولات، از انگیزه های اصلی در انجام این پژوهش است. در این تحقیق فرضیه خاصی مطرح نیست اما مفروضات محاسباتی مختلفی برای تعیین ظرفیت زکات استانها مدنظر بوده که در روش تحقیق به آنها، اشاره شده است.

پس از این مقدمه، مابقی مقاله در ۵ بخش تنظیم شده است: بخش اول به مرور پیشینه تاریخی مالیات می پردازد. در بخش دوم، اهمیت مالیات و مالیات های اسلامی بیان می شود. در بخش سوم،

مطالعات انجام شده مرور می شود. بخش چهارم، به روش تحقیق اشاره دارد و بخش پایانی شامل بحث و نتیجه گیری است.

اولین نظام مالیاتی شناخته شده به دوران مصر باستان در حدود ۲۸۰۰ تا ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد تعلق دارد. فرم رایج مالیات در آن زمان، بیگاری^۱ و عشر^۲ (ده یک) بوده است. در قالب بیگاری، دهقانان به قدری فقیر بودند که نمی توانستند مالیات بپردازند و مجبور به کار مجانی و اجباری بودند (بورگ، ۲۰۰۴). اسناد آن دوران نشان می دهد که فرعون طی سفرهای دوسالانه خود به قلمرو پادشاهی خود از مردم مالیات می گرفت. رسیده‌های انبار غلات حک شده روی قطعات سنگ آهک و پاپیروس نیز گویای پرداخت مالیات در آن زمان هستند (اولمرت، ۱۹۹۶، ص ۴۱). در امپراطوری بیزانس نیز که مبتنی بر عناصر سه گانه آداب و رسوم رومی، کلیسای مسیحی و فرهنگ یونانی بود، مالیات زمین با فرمان "تفویض الهی"^۳ امپراطور و از طریق بوروکراسی قدرتمند سلسله مراتبی (امپراطور، استاندار بخشدار و دهقان) جمع آوری می گردید (الریس، ۱۳۷۳).

مالیات‌های دوران‌های اولیه در انجیل هم توصیف شده است. در کتاب پیدایش^۴ (فصل ۴۷، آیه ۲۴) آمده است:

«... وقتی غلات را درو کردید، خمس (یک پنجم) آن را به فرعون دهید و چهار پنجم دیگر را به عنوان بذر مزارع و برای غذای خود، خانواده و کودکان خود نگه دارید.» در آن زمان، نرخ مالیات غلات، ۲۰ درصد بود.

در ایران، نظام مالیاتی منظم و پایدار توسط داریوش کبیر در ۵۰۰ سال قبل از میلاد معرفی شد و مالیات ستانی، به عهده ساتراپی‌ها (منطقه تحت حاکمیت ساتراپ یا فرماندار محلی) بود. در دوره‌های مختلف هخامنشیان، ۲۰ تا ۳۰ ساتراپ، وظیفه جمع‌آوری مالیات های مقرر شده و ارسال آن به پایتخت بعد از کسر مخارج جمع آوری مالیات را به عهده داشتند. مالیات دریافتی از ساتراپ های مختلف تصویر روشنی از ظرفیت اقتصادی می داد. برای مثال، سرزمین بابل، با ترکیب متنوعی از

- 1 . Corvée
- 2 . Tithe
- 3 . Divine Delegation
- 4 . Genesis

کالاها شامل نقره و تأمین ۴ ماهه غذای ارتشیان شناخته می شد. هند مؤلف به تأمین طلا بود و مصر به عنوان انبار غله امپراطوری ایران مؤلف به تدارک غلات بود.^۱

در دوره ساسانیان (از ۲۲۶ سال قبل از میلاد مسیح تا ظهور اسلام)، منابع مالی عمده دولت ایران، مالیات ارضی (مالیات زمین) و مالیات شخصی (سرانه) بود که به اینها، تحفه ها و هبه ها (تقدیمی به شاهان در مراسم جشن نوروز و جشن مهرگان) اضافه می شد (الریس، ۱۳۷۳).

با ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان و تشکیل دولت اسلامی در زمان پیامبر، سلطنت مطلقه و الوهیت امپراطور یا شاهنشاه فرو پاشید و قاون الهی جایگزین اوامر شاهان شد. مطابق شریعت اسلام که مبتنی بر کتاب (قرآن)، سنت، اجماع و عقل است، طبقات و امتیازات طبقاتی از بین رفت و به جای باج و خراج ظالمانه، انواع مالیاتهای اسلامی موجودیت یافت (الریس، ۱۳۷۳).

۳- اهمیت مالیات و مالیات های اسلامی

مطابق نظریه سنتی اقتصاد کلان، اهداف پنج گانه در سیاستهای کلان اقتصادی، اشتغال کامل، توزیع مجدد درآمدها و ثروتها، تثبیت اقتصادی، تعادل در تراز پرداختها و رشد اقتصادی است که دولتها به عنوان نهاد اجرایی آنها را دنبال می کنند. همچنین، دولتها برای پوشش مخارج جاری و سرمایه ای و تدارک کالاها و خدمات عمومی ناگزیر از تحمیل انواع مالیاتها هستند.

در اسلام نیز همه مالیات ها در اختیار دولت اسلامی قرار می گیرد تا در جهت مصالح عمومی صرف شود. به طور کلی مالیات های اسلامی را می توان به دو دسته تقسیم کرد (کرمی و پورمند، ۱۳۸۰):

- الف- مالیات های ثابت (دایمی): پرداخت های اجباری و شرعی که نرخ مالیات آنها توسط شریعت معین شده است. زکات، خمس، خراج و جزیه جزء این دسته هستند.
- ب- مالیات های متغیر: این مالیات ها بر حسب ضرورتها و تشخیص مصالح عامه تحمیل و دریافت می شود.

1 . History of Iran (Persia in: ww.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=aa65)

بر خلاف نظریه سنتی اقتصاد که هدف اصلی مالیات را توزیع مجدد درآمدها و تأمین مالی دولتها می‌داند، در اسلام، به استناد آراء آیت‌ا. محمد باقر صدر و برخی متفکرین معاصر، زکات و خمس ابزارهای حصول به تأمین اجتماعی هستند (دادگر، ۱۳۷۸).

مالیاتهای دایمی (ثابت) اسلامی از جمله خمس و زکات جزء مالیاتهای مستقیم هستند. از سوی دیگر مالیاتهای اسلامی در ابعاد عبادی (پرداخت به قصد قربت)، داوطلبانه بودن (پرداخت از روی رضایت و امیدواری به رضوان الهی)، اخلاقی بودن (تطهیر و تزکیه روح و تکامل اخلاقی)، مردمی بودن (مثلاً مصرف زکات فطره به تشخیص افراد)، تنوع و فراگیری (اختیارات حاکم اسلامی در مورد مالیاتهای متغیر) با مالیاتهای متعارف تفاوت دارند (کرمی و پورمند، ۱۳۸۰).

به دلیل تأکید مقاله حاضر بر زکات، در ادامه اهمیت و ضرورت وجودی زکات، احکام و شرایط و جوب زکات، موارد تعلق زکات و مصارف زکات به ترتیب مورد بحث قرار می‌گیرد.

۳-۱- زکات و پایه های مالیاتی آن

زکات یا صدقه یکی از ضروریات دین اسلام است که مطابق آن هر فرد، سهم ثابتی از درآمدش را به منظور مصرف در موارد خاص به دولت می‌پردازد. زکات از نظر اهمیت و منزلت، همسنگ فریضه نماز می‌باشد. به بیان دیگر زکات قرین نماز است و در بیشتر آیات قرآن بلافاصله بعد از نماز به زکات اشاره شده است (برای مثال، آیه ۷۸ سوره حج: "پس نماز بپا دارید و زکات بپردازید"). سطح اهمیت بالایی برای مجازات و عقوبت عدم پرداخت زکات مصداق دارد؛ به طوری که عدم پرداخت زکات معادل شرک قرار داده شده است (آیات ۶ و ۷ سوره فصلت: "بگو من بشری چون شمایم جز اینکه به من وحی می‌شود که خدای شما خدایی یگانه است پس مستقیماً به سوی او بشتابید و از او آمرزش بخواهید و وای بر مشرکان: همان کسانی که زکات نمی‌دهند و آنان که به آخرت نیاورند"). سوره بقره در آیات ۴۳، ۸۳، ۱۱۰، ۱۷۷ و ۲۷۷ اشاره مستقیم به زکات دارد ضمن اینکه در ۲۶ آیه دیگر در سایر سوره‌ها نیز تکرار شده است.

زکات راهی برای تزکیه، دوری از حرص و طمع و خودخواهی و حفاظت از اموال است. همچنین زکات مانع رشک بردن فقرا به اغنیاء و مانع تکدی‌گری بوده و به عنوان اعانه رفاهی به فقراء و مسلمانان محروم است (رایبسون، ۱۹۹۹).

وظیفه دولت اسلامی، علاوه بر جمع‌آوری زکات، توزیع عادلانه آن است. از انواع رایج زکات و صدقات در دولت‌های اسلامی، پرداخت عُشر (ده یک) درآمد یا محصول به مساجد است که در

راستای حمایت از سازمان های مذهبی و دینی پرداخت می شود. امروزه، عُشر به مساجد محلی در کشورهای اسلامی از جمله افغانستان اختصاص می یابد و شایسته ترین فرد برای عُشر، امام و مریدان او، طالب نامیده می شوند. گاهی مجموع عشور دریافتی از زمینداران رقم هنگفتی می شود. ایده عُشر در اسلام، دنباله مستقیم ایده یهودی- مسیحی ده یک است (قمیدی، ۲۰۰۲).

پایه های سه گانه پرداخت زکات عبارتند از:

- ۱) زکات بر مبنای ثروت (زکات نقدین)
- ۲) زکات بر مبنای تولید (زکات غلات اربعه)
- ۳) زکات بر مبنای دام ها (زکات انعام ثلاثه)

رایج ترین زکات، زکات بر ثروت است که $\frac{2}{5}$ درصد ثروت تجمعی بعد از کسر مخارج شخصی است. تولید (کشاورزی، صنعتی، اجاره زمین و...) محدود به زکات ۱۰ درصد (عشر) یا ۵ درصد است، به طوری که اگر کار و سرمایه هر دو در فرآیند تولید به کار گرفته شوند (مثل کشت آبی محصولات)، نرخ ۵ درصد و اگر یکی از این دو عامل برای تولید استفاده شود (مثل کشت دیم محصولات)، این نرخ ۱۰ درصد است. برای هر درآمدی که مستلزم کار و سرمایه نباشد مثل یافتن دفینه ها (گنج های زیر زمینی)، این نرخ ۲۰ درصد است. قواعد مربوط به زکات حیوانات به وسیله نوع گروه حیوانات (گاو و گوسفند، شتر) مشخص می شود (همان).

در حال حاضر برخی مالیات های اسلامی از جمله خراج و جزیه در کشور ما مصداق ندارد و عمده مالیات های قابل بحث را می توان به زکات و خمس محدود کرد. قوانین و مقررات مرتبط با زکات برگرفته از آیات قرآن و احادیث منقول از پیامبر و ائمه اطهار است که در قالب فتاوی مراجع معظم و در رساله های عملیه آنها به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است. در ادامه سعی شده موارد مشترک این فتاوی مورد اشاره قرار گیرد:

۳-۲- احکام و شرایط وجوب زکات

مطابق نظر غالب فقهای شیعه، زکات در صورتی واجب می شود که مال به حد نصاب برسد، و مالک آن، بالغ، عاقل و آزاد باشد و بتواند در آن مال تصرف کند^۱. لذا جنون و دیوانگی محض، ناقض زکات است اما جنون ادواری و مستی و بیهوشی موقت، زکات را نفی نمی کند. به همین ترتیب، مال غصب شده زکات ندارد.

البته فقهای اهل سنت آراء متفاوتی در خصوص افراد و اموال مشمول وجوب زکات دارند. برای مثال، مطابق نظریه فقه جدید اهل سنت، زکات بر کافر واجب نیست، همچنان که فقهای حنفی، شافعی، مالکی و حنبلی آنرا بر کافران واجب نمی دانند. همچنین در احکام فقهی امامیه، زکات بر صبی و مجنون واجب نیست اما بر کافر و مسلم بالغ عاقل واجب است. در فقه شافعی و مالکی و حنبلی، پرداخت زکات توسط صبی و مجنون واجب است و پرداخت از طریق ولی آنها باید صورت گیرد (توسلی، ۱۳۸۲).

زکات بر ۹ چیز واجب است: غلات اربعه (گندم، جو، خرما، کشمش)، نقدین (طلا و نقره) انعام ثلاثه (شتر، گاو و گوسفند). اگر کسی مالک یکی از این ۹ چیز باشد، باید مقدار معین شده را به یکی از مصارف مشخص شده برساند. این نظر با آراء فقهی امامیه در فقه اهل سنت سازگار است. اما فقهای اهل سنت هر چند در تعیین حدود مال و میزان زکات دریافتی با هم اختلاف نظر دارند، اما به طور کلی دایره زکات را وسیع تر گرفته و مجموعه اموال مشمول زکات را شامل موارد ذیل می دانند (توسلی، ۱۳۸۲):

- ۱- ثروت زراعی شامل غلات اربعه و سایر محصولات زراعی؛
- ۲- ثروت حیوانی شامل احشام سه گانه، خیل سائمه، عسل و فرآورده های حیوانی؛
- ۳- ثروت پولی و مالی شامل نقدین؛ طلا و نقره، اسکناس، زیورآلات طلا و نقره، طلا و نقره غیر تزئینی؛
- ۴- ثروت جاری شامل مال التجاره؛
- ۵- ثروت جنگی شامل غنایم جنگی؛
- ۶- ثروت آمیخته با حرام شامل مال حلال مخلوط با حرام؛

۱- در بیان احکام و شرایط وجوب زکات و حد نصاب ها از رساله توضیح المسائل حضرت امام خمینی(ره) استفاده و برداشت شده است.

- ۷- ثروت معدنی و دریایی شامل گنج و معادن طلا و نقره، معادن غیر طلا و نقره؛
 ۸- ثروت های امروزی شامل مستغلات، عمارات، انواع وسایل حمل و نقل، کارخانجات، منافع کسب و کار، سهام، اوراق قرضه و

۳-۲-۱- زکات غلات^۱

از نظر کمال و رشد محصولات، زکات گندم و جو وقتی واجب می شود که به آنها گندم و جو گفته شود و زکات کشمش وقتی واجب می شود که غوره است، و زکات خرما موقعی واجب می شود که رنگ خرما زرد یا سرخ شود.

زکات گندم، جو، خرما و کشمش پس از گذر از حد نصاب- حدود ۸۴۷/۲۰۷ کیلوگرم- واجب می شود. همچنین در صورتی که وزن گندم، جو، خرما یا کشمش در وضعیت تر(خشک نشده) به رقم فوق برسد، و بعد از خشک شدن کمتر از این مقدار شود، زکات آن واجب نیست. زمانی که زکات غلات اربعه داده شد، اگر چند سال هم نزد صاحب آنها بماند زکات ندارد.

نرخ زکات غلات تابع نحوه کشت (دیم یا آبی) آنها است. اگر غلات اربعه با آب باران یا نهر آبیاری شوند، نرخ زکات آنها یک عشر(ده یک یا ۱۰ درصد) است و اگر با دلو و مانند آن آبیاری شود، زکات آن یک بیستم (۵ درصد) است و اگر مقداری از باران، یا نهر، یا رطوبت زمین استفاده شود و به همان مقدار از آبیاری با دلو و مانند آن استفاده شود، زکات نصف آن ۱۰ درصد و زکات نصف دیگر آن ۵ درصد می باشد.

مخارج صرف شده برای تولید گندم، جو، خرما و انگور باید از ارزش محصول کسر شود و اگر باقیمانده آن به حدود ۸۴۷/۲۰۷ کیلوگرم برسد، باید زکات آن داده شود.

۳-۲-۲- زکات ثروت (نقدین)

ثروت یا نقدین شامل طلا و نقره است. طلا دو نصاب دارد: ۱) نصاب اول آن، بیست مثقال^۲ شرعی است که هر مثقال آن ۱۸ نخود^۳ است، پس وقتی طلا به بیست مثقال شرعی که معادل پانزده مثقال معمولی است برسد، با تحقق شرایط دیگر، انسان باید یک چهلم (۲/۵ درصد) آنرا که ۹ نخود می شود

۱- در این مقاله ، موارد ۹ گانه زکات مورد تأکید است.

۲- هر مثقال معادل یک شانزدهم سیر و هر سیر معادل ۷۵ گرم، لذا هر مثقال برابر با ۴/۶۸۷۵ گرم است.

۳- هر نخود معادل یک بیست و چهارم مثقال و یا ۱۹۵/۳۱۲۵ میلی گرم است.

زکات بدهد، و اگر به این مقدار نرسد زکات آن واجب نیست؛ ۲) نصاب دوم آن چهار مثقال شرعی است که سه مثقال معمولی می شود یعنی اگر سه مثقال به پانزده مثقال اضافه شود، باید زکات تمام ۱۸ مثقال از قرار چهل یک داده شود، و اگر کمتر از سه مثقال اضافه شود فقط باید زکات ۱۵ مثقال آن داده شود و مازاد آن زکات ندارد. یعنی اگر سه مثقال اضافه شود، باید زکات تمام آنها پرداخت شود و اگر کمتر اضافه شود، مقدار مازاد، زکات ندارد.

نقره نیز دو نصاب دارد: ۱) نصاب اول ۱۰۵ مثقال معمولی است که اگر نقره به ۱۰۵ مثقال برسد و در صورت برقراری شرایط دیگر، انسان باید یک چهلم آنرا که ۲ مثقال و ۱۵ نخود است زکات بدهد، و اگر به این مقدار نرسد، زکات آن واجب نیست.

۲) نصاب دوم ۲۱ مثقال است، یعنی اگر ۲۱ مثقال به ۱۰۵ مثقال اضافه شود، باید زکات تمام ۱۲۶ مثقال داده شود و اگر کمتر از ۲۱ مثقال اضافه شود فقط باید زکات ۱۰۵ مثقال آن پرداخت شود و زیادی آن زکات ندارد، و هر چه بالا رود، همین روند ادامه می یابد، یعنی اگر ۲۱ مثقال اضافه شود، باید زکات تمام آنها داده شود و اگر کمتر اضافه شود مازادی که کمتر از ۲۱ مثقال است زکات ندارد. بنابراین اگر انسان چهل یک هر چه طلا و نقره دارد را بدهد، زکات واجب و گاهی هم بیشتر از مقدار واجب را داده است، مثلاً کسی که ۱۱۰ مثقال نقره دارد، اگر چهل یک آنرا بدهد، زکات ۱۰۵ مثقال آنرا که واجب بوده را داده، و مقداری هم برای ۵ مثقال آن داده که واجب نبوده است.

زکات طلا و نقره در صورتی واجب می شود که مسکوک بوده و معامله با آن رایج باشد. کسی که طلا و نقره دارد، اگر هیچکدام آنها به اندازه نصاب اول نباشد مثلاً ۱۰۴ مثقال نقره و ۱۴ مثقال طلا داشته باشد، زکات بر او واجب نیست. زکات طلا و نقره نیز در صورتی واجب می شود که انسان یازده ماه مالک مقدار نصاب باشد. اگر طلا و نقره در مالکیت فرد، خوب و بد داشته باشد می تواند زکات هر کدام از خوب و بد را از خود آن بدهد، ولی بهتر است زکات همه آنها را از طلا و نقره خوب بدهد.

پس به طور کلی می توان گفت که زکات نقدین ربع از عشر مازاد بر حد نصاب زکات است. یا به بیان دیگر نرخ زکات نقدین ۲/۵ درصد است. نظر غالب فقهی بر این است که زکات نقدین فقط بر طلا و نقره مسکوک و رایج تعلق می گیرد و به سایر پول ها و طلا و نقره غیرمسکوک یا غیررایج تعلق نمی گیرد.

۳-۲-۳- زکات انعام

زکات شتر، گاو و گوسفند غیر از شرایط گفته شده دو شرط دیگر نیز دارد: اول آنکه حیوان در تمام سال بیکار باشد (عامل نباشد). دوم آنکه در تمام سال از علف بیابان تغذیه کند (سائمه باشد)، پس اگر تمام سال یا مقداری از آنرا از علف درو شده، یا از مزرعه خودی یا دیگران بچرد زکات ندارد و همچنین اگر در تمام سال یک روز یا دو روز از علف مالک بخورد زکات ندارد.

نصاب شتر: شتر دوازده نصاب دارد:

اول) ۵ شتر و زکات آن یک گوسفند است و تا شماره شتر به این مقدار نرسد زکات ندارد.

دوم) ۱۰ شتر و زکات آن ۲ گوسفند است.

سوم) ۱۵ شتر و زکات آن ۳ گوسفند است.

چهارم) ۲۰ شتر و زکات آن ۴ گوسفند است.

پنجم) ۲۵ شتر و زکات آن ۵ گوسفند است.

ششم) ۲۶ شتر و زکات آن ۱ شتر است که داخل سال دوم شده باشد.

هفتم) ۳۶ شتر و زکات آن ۱ شتر است که داخل سال سوم شده باشد.

هشتم) ۴۶ شتر و زکات آن ۱ شتر است که داخل سال چهارم شده باشد.

نهم) ۶۱ شتر و زکات آن ۱ شتر است که داخل سال پنجم شده باشد.

دهم) ۷۶ شتر و زکات آن ۲ شتر است که داخل سال سوم شده باشد.

یازدهم) ۹۱ شتر و زکات آن ۲ شتر است که داخل سال چهارم شده باشد.

دوازدهم) ۱۲۱ شتر و بالاتر را باید یا ۴۰ تا ۴۰ تا حساب کرد و برای هر ۴۰ تا یک شتر ماده داد

که داخل سال سوم شده باشد، یا ۵۰ تا ۵۰ تا حساب کرد و برای هر پنجاه تا یک شتر ماده که داخل

سال چهارم شده باشد داد. در هر صورت باید طوری حساب کرد که چیزی باقی نماند، یا اگر چیزی

باقی بماند، از ۹ نفر بیشتر نباشد، مثلاً برای ۱۴۰ شتر، باید برای صد نفر، دو شتر که داخل سال

چهارم شده و برای ۴۰ نفر، یک شتر که داخل سال سوم شده، باید زکات داد.

زکات مابین دو نصاب واجب نیست، پس اگر تعداد شترها از نصاب اول (پنج نفر) بگذرد، تا به

نصاب دوم که ده نفر است نرسیده، فقط باید زکات ۵ نفر را بدهد و همچنین است در نصابهای بعد.

نصاب گاو: گاو دو نصاب دارد:

- ۱- نصاب اول ۳۰ رأس است که وقتی تعداد به ۳۰ رسید، در صورت تحقق شرایط، انسان باید یک گوساله ای که داخل سال دوم شده از بابت زکات بدهد.
- ۲- نصاب دوم ۴۰ رأس است و زکات آن یک گوساله ماده ای است که داخل سال سوم شده باشد، و زکات ما بین ۳۰ و ۴۰ واجب نیست مثلاً کسی که ۳۹ گاو دارد، فقط باید زکات ۳۰ رأس را بدهد، و نیز اگر از ۴۰ گاو زیاده داشته باشد تا به ۶۰ نرسیده فقط باید زکات ۴۰ رأس را بدهد و بعد از آنکه به ۶۰ رسید، چون دو برابر نصاب اول را دارد، باید دو گوساله ای که داخل سال دوم شده بدهد، و همچنین هر چه بالا رود، باید یا ۳۰ تا ۳۰ تا حساب کند یا ۴۰ تا ۴۰ تا یا با ۳۰ و ۴۰ حساب نماید، و زکات آنها را بدهد. ولی باید طوری حساب کند که چیزی باقی نماند، یا اگر چیزی باقی بماند از نه تا بیشتر نباشد، مثلاً اگر هفتاد گاو دارد، باید به حساب ۳۰ و ۴۰ حساب کند و برای ۳۰ رأس زکات ۳۰ تا و برای ۴۰ رأس زکات ۴۰ تا را بدهد چون اگر به حساب ۳۰ تا حساب کند، ۱۰ تا زکات نداده می ماند.

نصاب گوسفند: گوسفند پنج نصاب دارد:

- اول) ۴۰ رأس، و زکات آن ۱ گوسفند است و تا گوسفند به ۴۰ رأس نرسد زکات ندارد.
- دوم) ۱۲۱ رأس و زکات آن ۲ گوسفند است.
- سوم) ۲۰۱ رأس و زکات آن ۳ گوسفند است.
- چهارم) ۳۰۱ رأس و زکات آن ۴ گوسفند است.
- پنجم) ۴۰۰ رأس و بالاتر که باید ۱۰۰ تا ۱۰۰ تا حساب کرد و برای هر صدتای اضافی یک گوسفند داد.

لازم نیست زکات را از خود گوسفندها داد، بلکه اگر گوسفند دیگری داده شود، یا مطابق قیمت گوسفند، پول یا جنس دیگر داده شود کافی است. زکات مابین دو نصاب واجب نیست پس اگر تعداد گوسفندها از نصاب اول (۴۰ رأس) بیشتر باشد تا به نصاب دوم (۱۲۱ رأس) نرسیده، فقط باید زکات ۴۰ رأس داده شود و زیادی آن زکات ندارد و همچنین است در نصابهای بعد. زکات شتر، گاو و گوسفند که به حد نصاب رسیده- صرفنظر از جنسیت و سلامت آنها- واجب است. همچنین در زکات، گاو و گاومیش از یک نوع حساب می شود و شتر عربی و غیرعربی از یک نوع بوده و بز و میش و شیشک در زکات با هم فرق ندارند. با توجه به نصاب های مذکور برای انعام ثلاثه، در جدول (۱) مقادیر زکات با حدود نصاب متفاوت نشان داده شده است:

جدول (۱) - زکات انعام ثلاثه بر حسب تعداد و درصد

گوسفند		گاو				شتر					
نرخ زکات (درصد)	نرخ زکات (درصد)	تعداد زکات ^۱ (به نفر)	تعداد گوسفند (رأس)	نرخ زکات (درصد)		تعداد زکات (به رأس)	تعداد گاو (رأس)	نرخ زکات (درصد)		تعداد زکات (به نفر)	تعداد شتر (نفر)
				Min	Max			Min	Max		
۰	۰	۰	۱-۳۹	۰	۰	۰	۱-۲۹	۰	۰	۰	۱-۴
۰/۸۳	۲/۵	۱	۴۰-۱۲۰	۱/۱۵	۱/۵	۰/۴۵	۳۰-۳۹	۱/۱۱	۲	۰/۱	۵-۹
۱	۱/۶۵	۲	۱۲۱-۲۰۰	۱/۰۲	۱/۵	۰/۶	۴۰-۵۹	۱/۴۲	۲	۰/۲	۱۰-۱۴
۱	۱/۵	۳	۲۰۱-۳۰۰	۱/۳	۱/۵	۰/۹	۶۰-۶۹	۱/۵۷	۲	۰/۳	۱۵-۱۹
۱	۱/۳۳	۴	۳۰۱-۳۹۹	۱/۳۲	۱/۵	۱/۰۵	۷۰-۷۹	۱/۶۶	۲	۰/۴	۲۰-۲۴
۰/۸	۱	۴	۴۰۰-۴۹۹	۱/۳۵	۱/۵	۱/۲	۸۰-۸۹	۲	۲	۰/۵	۲۵
۰/۸۳	۱	۵	۵۰۰-۵۹۹	۱/۳۶	۱/۵	۱/۳۵	۹۰-۹۹	۱/۷۱	۲/۳	۰/۶	۲۶-۳۵
۰/۸۵	۱	۶	۶۰۰-۶۹۹	۱/۳۷	۱/۵	۱/۵	۱۰۰-۱۰۹	۱/۷۸	۲/۲۲	۰/۸	۳۶-۴۵
۰/۸۷	۱	۷	۷۰۰-۷۹۹	۱/۳۸	۱/۵	۱/۶۵	۱۱۰-۱۱۹	۱/۶۸	۲/۱۷	۱	۴۶-۶۰
۰/۸۸	۱	۸	۸۰۰-۸۹۹	۱/۳۹	۱/۵	۱/۸	۱۲۰-۱۲۹	۱/۷۳	۲/۱۳	۱/۳	۶۱-۷۵
۱/۹۰	۱	۹	۹۰۰-۹۹۹	۱/۴۰	۱/۵	۱/۹۵	۱۳۰-۱۳۹	۱/۷۸	۲/۱۰	۱/۶	۷۶-۹۰
۰/۹۱	۱	۱۰	-۱۰۹۹ ۱۰۰۰	۱/۴۰	۱/۵	۲/۱	۱۴۰-۱۴۹	۱/۶۷	۲/۲	۲	۹۱-۱۲۰
				۱/۴۱	۱/۵	۲/۲۵	۱۵۰-۱۵۹	۱/۷۳	۱/۹۸	۲/۴	۱۲۱-۱۳۹
				۱/۴۳	۱/۵	۲/۴	۱۶۰-۱۶۹	۱/۸۸	۲	۲/۸	۱۴۰-۱۴۹
				۱/۴۲	۱/۵	۲/۵۵	۱۷۰-۱۷۹	۱/۸۹	۲	۳	۱۵۰-۱۵۹
								۱/۸۹	۲	۳/۲	۱۶۰-۱۶۹
								۱/۹	۲	۳/۴	۱۷۰-۱۷۹
								۱/۹	۲	۳/۶	۱۸۰-۱۸۹
								۱/۹۱	۲	۳/۸	۱۹۰-۱۹۹
								۱/۹۱	۲	۴	۲۰۰-۲۰۹

مأخذ: ثامنی کیوانی (۱۳۷۷)

۳-۲-۴- مصارف زکات

طبق آیات قرآن کریم، مصرف درآمدهای زکات مشخص شده است و انسان می تواند زکات را در ۸ مورد مصرف کند:

- ۱) برای فقرا یعنی کسانی که مخارج سال خود و خانواده خود را ندارند.
- ۲) برای مسکین ها، یعنی کسانی که وضع معیشتی سخت تری نسبت به فقرا دارند.

۱ - ارزش گوسفند تقریباً یک عشر (ده یک) ارزش هر شتر است.

- ۳) برای کسانی که از طرف امام (ع) یا نایب او وظیفه جمع آوری، حسابداری، نگهداری، امانتداری و رساندن مبلغ زکات را به امام یا نایب او یا فقرا به عهده دارند.
- ۴) برای کافرانی که با دریافت زکات به دین اسلام مشرف می شوند، یا در جنگ به مسلمانان کمک می کنند.
- ۵) در جهت آزاد کردن بنده ها (برده ها).
- ۶) برای ادای دین (قرض) بدهکاران بی بضاعت.
- ۷) فی سبیل الله یعنی کارهایی که منافع و مصالح عمومی دینی دارد، مثل ساخت مسجد و مدرسه.
- ۸) برای کمک به ابن السبیل یعنی مسافرانی که در سفر مانده باشند.

۴- پیشینه تجربی تحقیق

کیاءالحسینی (۱۳۸۴) با مراجعه به منابع اسلامی و بررسی دو مالیات منصوص در فقه (زکات و خمس)، اصول مالیاتی آنها را استخراج نموده و نتیجه گرفته است که عبادی بودن این پرداختها، باعث افزایش ضمانت اجرایی آنها می شود و یک نظام تأمین اجتماعی خودکار به بار می آورد. وی، نرخ زکات نقدین را ۲/۵ درصد و زکات محصولات زراعی را بر خالص تولید در نظر گرفته است. همچنین نرخ زکات احشام را بین ۱ تا ۲ درصد و ثابت تلقی نموده، خمس ارباب مکاسب را مشابه مالیات بر ارزش افزوده دانسته و مصارف زکات را بعد از کسر مخارج عاملین زکات، منحصر به هزینه های عمومی و تأمین اجتماعی کرده است.

کیاءالحسینی (۱۳۸۷) با طرح بحث های فقهی مربوط به زکات فطره، مبلغ ریالی آنرا در سطح خانوارهای شهری و روستایی در هر دهک درآمدی (هزینه ای) و همچنین در سطح ملی برای دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۰ برآورد کرده است. وی با توجه به آمار دهک های زیر خط فقر، مبالغ زکات فطره کشور برای دو جامعه روستایی و شهری کشور را در سطح خانوار و ملی محاسبه کرده و با در نظرگرفتن شکاف فقر، مقایسه ای بین مبلغ زکات فطره با شکاف فقر در سطح کشور انجام داده است. نتیجه ها حاکی از آن است که در دوره مطالعه، مبالغ زکات بالقوه برای فقرزدایی کافی نبوده و باید از ابزارهای دیگری مثل زکات مال، خمس و دیگر پرداخت ها یاری جست.

هلیرودی (۱۳۸۹) زکات را به عنوان یکی از درآمدهای مهم در عرصه اقتصاد اسلامی و وجوب آن را آزمایشی برای ثروتمندان و کمکی به نیازمندان می داند و ضمن تأکید بر اجماع در اصل تشریح زکات، با بررسی ادله قرآنی و روایی در خصوص قلمرو زکات معتقد است که منابع زکات، حد نصاب و

مقدار آن، جهت تحصیل اهداف قانون مالیات اسلامی به اقتضای زمان و مکان به صلاحدید ولی امر قابل تجدید است.

ثامنی کیوانی (۱۳۷۷) با بیان مفاهیم و ویژگیهای اساسی زکات، ظرفیت بالقوه زکات در ایران در فاصله سالهای ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۴ را مورد برآورد قرار داده است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که در سال ۱۳۶۷ میزان زکات قابل وصول برابر ۱۵ میلیارد ریال بوده که ۱/۵ درصد مالیاتها و یا ۰/۴ درصد هزینه‌های دولتی را می‌توانست پوشش دهد. همچنین در سال ۱۳۷۴ ظرفیت بالقوه زکات معادل ۹۷ میلیارد ریال بوده و می‌توانست ۱/۳ درصد مالیاتهای همان سال را تأمین کند، لذا در فاصله بین سالهای ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۴ هرگز ظرفیت بالقوه زکات نتوانسته است بیش از ۲ درصد مالیاتهای دولتی را پوشش دهد.

تابش (۱۳۸۹) با بررسی مفهوم زکات و ارائه تعریف دقیق آن، به تبیین نظریه انحصار متعلقات زکات پرداخته و کوشیده است با نقد و بررسی ادله انحصار زکات و با کمک گرفتن از قواعد جمع عرفی، نظریه "عدم انحصار متعلقات زکات" را مطرح نموده و از آن دفاع نماید.

رضوانفر (۱۳۸۹) در یک مطالعه کاربردی، اطلاعات درآمد و هزینه های مربوط به جامعه کشاورزان گندم و جو در استان کردستان را جمع آوری کرده و با عملیات ریاضی زکات را برآورد کرده است. سپس اطلاعات هزینه‌های عمرانی و اعتبارات فقرزدایی در سطح استان را به تفکیک شهری و روستایی جمع آوری و درآمدهای زکوی را در سه مقطع مشارکتی یعنی حداکثر، میانگین و حداقل با هزینه های تحقق یافته در استان مقایسه کرده و نشان داده است که درآمد زکات گندم و جو در استان کردستان نقش مؤثری در فقرزدایی روستاها خواهد داشت.

رستگار (۱۳۸۰) در بررسی تطبیقی نقش اقتصادی زکات در توسعه مناطق روستایی ایران و پاکستان، با اشاره به اینکه آمار کافی در زمینه عملکرد زکات در ایران در دست نیست، عملکرد زکات در کشور پاکستان را به دلیل تقلیل بدهی های خارجی و فقرزدایی روستایی موفق دانسته است.

سیدنورانی (۱۳۸۲) مالیاتهای ثابت و متغیر از جنبه عدالت در جامعه اسلامی را مورد بحث قرار داده و در قالب الگوی ساده درآمد قابل تصرف و با بیان مثال عددی از ثروت دو فرد مسلمان و غیرمسلمان نتیجه گرفته است که پرداخت مالیاتهای منصوص از یک سو با کاهش درآمد قابل تصرف فرد مسلمان باعث کاهش پس انداز و سرمایه گذاری و از طرف دیگر سبب کاهش هزینه های مواد غذایی و آموزش و بهداشت می شود و در نهایت موجب نابرابری در میان مسلمانان و غیر مسلمانان می شود.

وی برای کاهش نابرابری، دریافت جزیه و قبول اسناد پرداختی خمس و زکات را به جای مالیات متعارف پیشنهاد داده است.

توسلی (۱۳۸۲) امکان اجرای زکات در ایران با بهره‌گیری از تجربیات کشورهای اسلامی را مورد مطالعه قرار داده است. وی با بررسی این تجربیات، نشان می‌دهد که عدم اجرایی شدن کامل زکات به دلیل مشکلات سه‌گانه فقهی (در مورد تعلق زکات)، مدیریتی و اجرایی (شکاف بین زکات بالقوه و زکات تحقق یافته) و عدم پایداری اغنیا به ادای زکات است. مطابق بررسی وی، موارد تعلق زکات در کشورهای چون کویت، عربستان سعودی، یمن، سودان و مصر از ۹ مورد به ۱۷ مورد افزایش یافته اما نسبت زکات به تولید ناخالص داخلی در عربستان سعودی، پاکستان و یمن - که پرداخت زکات اجباری است - بین ۰/۳ تا ۰/۴ درصد بوده و در کل بین ۴ تا ۱۵ برابر زکات جمع‌آوری شده در کشورهایی است که نظام پرداخت زکات داوطلبانه دارند.

۵- روش تحقیق

در این مقاله، ظرفیت زکات بر حسب پایه‌های اصلی در استانهای کشور و به استناد داده‌های رسمی ۱۳۸۸ برآورد می‌شود. البته با توجه به اینکه، مطابق نظر غالب فقها، زکات بر نقدین رایج در معاملات اقتصادی و بازرگانی روزمره تعلق می‌گیرد لذا ظرفیت زکات نقدین صفر منظور می‌شود. زیرا زکات به سکه بهار آزادی و طلای متعارف تعلق نمی‌گیرد چون پول رایج نیستند. برخی دیگر از فقها اعتقاد دارند زکات بر پول راکد تعلق می‌گیرد. با توجه به اینکه امروزه در اثر تورم یا کاهش ارزش، پول آنچنانی باقی نمی‌ماند و یا در قالب پس‌انداز در بانکها سپرده‌گذاری می‌شود دیگر راکد محسوب نمی‌شود، به این دلایل عملاً زکات پول (نقدین) نادیده گرفته شده است.

برای برآورد ظرفیت زکات غلات، از متدولوژی پیشنهادی در پایان نامه ثامنی کیوانی (۱۳۷۷) در خصوص تعیین ظرفیت بالقوه زکات در ایران استفاده شده است، اما چند تعدیل و نوآوری در مفروضات و محاسبات صورت گرفته است. روش نامبرده در خصوص زکات محصولات زراعی به این صورت، خلاصه می‌شود:

اگر P میانگین قیمت فروش محصولات زراعی بر حسب ریال/کیلوگرم، Q تولید کل محصول زراعی (کیلوگرم)، \bar{Q} تولید ناخالص غیرمشمول زکات (کیلوگرم)، AVC بیانگر هزینه متوسط متغیر

بر حسب ریال/هکتار، A وسعت (سطح زیرکشت محصول) بر حسب هکتار و \bar{A} وسعت زمین زراعی غیرمشمول زکات (به هکتار) باشند، کل زکات قابل پرداخت (Z) به صورت زیر محاسبه می شود:

$$Z = a[P(Q - \bar{Q}) - AVC(A - \bar{A})]$$

که a نرخ زکات بوده و برای کشت دیم و آبی به ترتیب ۱۰ درصد و ۵ درصد منظور می شود. بدیهی است در رابطه مذکور، مابه التفاوت ($Q - \bar{Q}$) نشانگر میزان تولید مشمول زکات و ($A - \bar{A}$) نشان دهنده وسعت زمین مشمول زکات خواهد بود.

مفروضات محاسبات:

الف) قیمت محصولات زراعی به تفکیک گندم، جو، انگور و خرما از منابع مختلف از جمله مرکز آمار ایران و وزارت جهاد کشاورزی اخذ شده است.

ب) AVC از گزارش سیستم هزینه تولید محصولات کشاورزی برای سال زراعی ۱۳۸۶-۱۳۸۷ به دست آمده است. در این گزارش متوسط هزینه تولید یک هکتار محصولات کشاورزی به تفکیک مراحل مختلف کشت (کاشت، داشت و برداشت) در استان های مختلف ارائه شده است. هزینه زمین جزء هزینه های ثابت تلقی شده و در AVC لحاظ نشده است. اما چون مبنای محاسبات را سال ۱۳۸۸ قرار داده ایم، هزینه تولید بر اساس شاخص بهای تولید کننده در بخش کشاورزی تعدیل و بروز شده است.

ج) سطح تولید (Q) و سطح زیر کشت (A) محصولات مذکور از آمارنامه کشاورزی کشور در سال ۱۳۸۸ به دست آمده است.

د) نکته مهم، محاسبه \bar{Q} و \bar{A} است. با توجه به اینکه پرداخت زکات به صورت سرانه است یعنی تولید سرانه، باید به حد نصاب برسد تا مشمول پرداخت زکات شود، بر اساس نتایج سرشماری عمومی کشاورزی در سال های ۱۳۶۷ و ۱۳۸۲ و آمار سطح زیر کشت و تولید به تفکیک وسعت و تعداد بهره برداری های زراعی در مورد محصولات مختلف زراعی و باغی، نتایج به صورت جدول (۲) ارائه شده است:

جدول (۲) - تولید و سطح زیر کشت معادل غیرمشمول زکات در سالهای ۱۳۶۷ و ۱۳۸۲

سطح زیر کشت غیرمشمول زکات (درصد از کل سطح زیر کشت)		تولید غیرمشمول زکات (درصد از کل تولید)		محصول
۱۳۸۲	۱۳۶۷	۱۳۸۲	۱۳۶۷	
-/۵۱	۲/۲۳	۰/۵۵	۲/۹۳	گندم آبی
-/۳۹	۲/۴۸	۰/۷	۳/۵۵	گندم دیم
-	۱/۶۷	-	۲/۲	جو آبی
-	۵/۱	-	۶/۴۸	جو دیم
-	۹۸/۲	-	۹۸/۲	انگور آبی
-	۹۹/۲	-	۹۹/۵	انگور دیم
-	-	-	۳۷/۴۶	خرما

ه) با توجه به جدول (۴)، تولید مشمول زکات ($Q - \bar{Q}$) برای گندم آبی در دوره ۱۳۶۷-۱۳۸۲ از ۹۷/۰۷ درصد کل تولید به ۹۷/۷۷ درصد افزایش یافته است. لذا اگر ما میزان تولید مشمول زکات گندم آبی را در سال ۱۳۸۸ معادل ۹۷ درصد بگیریم، چندان غیرموجه نخواهد بود. همینطور سطح زیر کشت مشمول زکات ($A - \bar{A}$) این محصول در همین دوره از ۹۹/۴۵ به ۹۹/۴۹ درصد رسیده است. برای سال ۱۳۸۸ سطح زیر کشت مشمول زکات معادل ۹۸ درصد فرض شده است. برای بقیه محصولات هم به همین ترتیب مفروضاتی برای تولید و سطح کشت مشمول زکات در نظر گرفته شد. با توجه به این مفروضات، جدول محاسبات زکات برای گندم آبی در جدول (۳) گزارش شده است:

۱- این رقم از اختلاف ۱۰۰ و ۲/۹۳ درصد جدول ۴ برای گندم آبی در سال ۱۳۶۷ حاصل شده است.

جدول (۳) - برآورد زکات گندم آبی در استانهای کشور در سال زراعی ۱۳۸۸-۱۳۸۹

استان	سطح (هکتار)	تولید (تن)	قیمت (ریال/کیلوگرم)	هزینه متوسط (ریال/هکتار)	زکات گندم آبی (میلیون ریال)
آذربایجان شرقی	۱۰۰۶۴۱	۳۰۳۳۹۸۲	۳۴۰۰	۸۶۹۹۶۸۶۸	۱۷۲۹۶
آذربایجان غربی	۱۰۳۵۹۵	۳۱۹۷۵۳۳۵	۳۴۰۰	۶۹۷۰۳۲۵۶	۳۰۰۷۵
اردبیل	۸۱۷۸۶	۳۳۶۳۱۶۵۶	۳۴۰۰	۱۱۷۰۸۹۵۰۸	۳۰۸۷۰
اصفهان	۸۷۹۱۱	۴۰۲۰۹۴۵۸	۳۴۰۰	۱۳۸۱۴۶۵۴۶	۲۴۷۷۵
ایلام	۴۹۹۴۹	۱۵۸۹۲۰۶۲	۳۴۰۰	۶۹۹۵۹۱۴	۱۵۹۰۸
بوشهر	۱۹۲۸۲	۴۸۰۷۴۳۴	۳۴۰۰	۵۷۴۷۶۲۰۴	۴۱۵۲
تهران	۶۱۰۰۴	۳۳۱۴۸۳۳۵	۳۴۰۰	۱۱۶۲۵۴۴۰۶	۳۴۵۴۵
جنوب استان کرمان	۳۷۰۱۱	۷۴۵۲۸۹۴	۳۴۰۰	۱۰۲۹۰۳۱۴	۰
چهارمحال بختیاری	۲۷۳۸۴	۱۰۴۹۲۲۹۱	۳۴۰۰	۱۱۸۰۶۵۴۷۴	۷۶۳۶
خراسان جنوبی	۲۶۸۰۰	۵۸۱۴۴۶۴	۳۴۰۰	۱۰۹۵۷۹۶۹۶	۰
خراسان رضوی	۴۶۰۳۹۰	۹۱۸۲۹۴۱۳	۳۴۰۰	۷۷۳۹۲۳۷۲	۶۵۹۹۰
خراسان شمالی	۵۳۶۵۷	۱۹۱۳۲۲۹۶	۳۴۰۰	۸۱۹۵۸۲۸۲	۱۷۲۲۴
خوزستان	۴۷۹۱۵۱	۱۳۴۸۶۷۶۳۷	۳۴۰۰	۶۰۴۹۶۸۲۸	۱۰۵۱۳۷
زنجان	۳۵۲۸۶	۱۲۸۰۰۷۴۴	۳۴۰۰	۱۱۱۶۸۶۱۲۴	۱۰۳۸۷
سمنان	۳۱۰۴۲	۱۴۲۵۹۲۸۶	۳۴۰۰	۱۰۵۴۵۷۷۲	۱۱۰۸۷
سیستان و بلوچستان	۷۶۹۶۷	۱۸۵۲۰۰۷۹	۳۴۰۰	۶۱۶۶۴۹۲	۱۰۲۳۲
فارس	۳۱۶۹۷۶	۱۲۳۴۴۲۱۶۲	۳۴۰۰	۱۲۰۸۱۶۵۸۲	۷۵۱۸۵
قزوین	۶۰۶۹۰	۲۵۸۰۶۹۱۸	۳۴۰۰	۱۰۳۵۷۶۹۳	۲۰۸۱۹
قم	۸۳۲۲	۲۸۳۳۷۵۱	۳۴۰۰	۱۰۳۳۷۱۳۱۴	۱۳۳۹
کردستان	۳۶۸۳۶	۱۶۴۸۶۱۵۴	۳۴۰۰	۷۸۵۳۲۳۹	۱۸۱۲۶
کرمان	۵۳۹۴۷	۲۱۳۵۶۹۹۴	۳۴۰۰	۸۰۹۲۹۷۷۶	۱۶۸۹۷
کرمانشاه	۸۰۸۴۲	۳۲۵۰۱۲۷۸	۳۴۰۰	۸۶۰۳۴۵۳۴	۳۷۴۹۱
کهگیلویه و بویراحمد	۲۵۹۱۲	۷۴۴۸۹۰۰۲	۳۴۰۰	۴۱۰۴۸۵۰۸	۷۸۴۵
گلستان	۱۶۴۱۷۰	۵۰۱۵۲۱۹۵	۳۴۰۰	۹۱۵۹۱۹۸۸	۵۲۴۰۱
گیلان	۳۰۱	۶۵۱۳۳	۳۴۰۰	۴۶۰۵۴۷۱۸	۴۸
لرستان	۸۱۹۵۱	۲۶۴۳۱۶۳	۳۴۰۰	۷۴۶۴۹۱۲۶	۲۳۴۸۴
مازندران	۳۵۳۸	۱۰۲۷۳۳۶	۳۴۰۰	۴۶۰۵۴۷۱۸	۹۹۳
مرکزی	۸۰۷۰۹	۳۱۱۶۷۰۸	۳۴۰۰	۹۶۶۵۱۴۴۸	۲۱۶۴۴
هرمزگان	۱۴۱۹۷	۵۵۵۶۹۴۳	۳۴۰۰	۱۱۳۱۴۵۷۴۲	۲۷۹۰
همدان	۸۶۵۰۹	۳۸۰۱۳۲۵۷	۳۴۰۰	۱۰۴۶۷۵۷۲۶	۳۴۳۱۶
یزد	۲۵۰۶۳	۹۲۲۱۰۱۵	۳۴۰۰	۱۱۴۵۰۱۸۴۲	۲۴۶۶
کل کشور	۲۵۷۱۸۱۹	۸۸۶۷۴۷۱۱۳	۳۴۰۰	۹۱۳۴۷۰۵۶۹۳	۷۰۱۰۶۷

جمع‌بندی ظرفیت زکات محصولات کشاورزی در سال ۱۳۸۸ در جدول (۴) آمده است. مطابق محاسبات صورت گرفته، استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، خراسان رضوی، زنجان، خوزستان، کردستان، کرمانشاه، گلستان، لرستان و همدان از جمله استانهایی هستند که زکات محصولات کشاورزی در هر کدام از آنها از ۱۲۰ میلیارد ریال فراتر رفته است. مجموع زکات قابل پرداخت در استانهای کشور در سال ۱۳۸۸ حدود ۲۳۲۱ میلیارد ریال بوده است. همچنین به دلیل ماهیت محصولات مشمول زکات، استان گیلان- که با محصولاتی چون برنج، چای، مرکبات و محصولات دریایی شناخته می‌شود- دارای کمترین ظرفیت زکات قابل پرداخت به میزان حدود ۴۹ میلیون ریال بوده است و استان کرمانشاه دارای بیشترین زکات قابل پرداخت به مبلغ تقریبی ۲۴۱ میلیارد ریال بوده است.

جدول (۴) - ظرفیت زکات محصولات کشاورزی به تفکیک استان (به میلیون ریال)

استان	گندم آبی	گندم دیم	جو آبی	جو دیم	کشمش	ذرت آبی	ذرت دیم	انجور آبی	انجور دیم	جمع
آذربایجان شرقی	۱۷۲۹۶	۹۷۲۷۲	۳۴۶۸	۶۶۸۷	-	-	-	۳۰۴	۰	۱۲۵۰۲۷
آذربایجان غربی	۳۰۰۷۵	۸۵۳۸۷	۱۱۹۷	۴۷۳۹	-	-	-	۰	۰	۱۲۱۳۹۸
اردبیل	۳۰۸۷۰	۱۱۹۱۷۶	۲۸۶۵	۱۸۷۲۵	-	-	-	۱۱	۰	۱۷۱۶۴۷
اصفهان	۲۴۷۷۵	۳۳۷۲	۰	۵۳۶۵	۰	۰	۰	۰	۰	۳۳۵۱۲
ایلام	۱۵۹۰۸	۲۲۰۰۳	۰	۱۱۳۴۶	۰	۰	۰	۱	۰	۴۹۲۵۸
بوشهر	۴۱۵۲	۶۹۰۷	۱۹۵	۴۵۸	۸۸	۰	۰	۰	۰	۱۱۸۰۰
تهران	۳۴۵۴۵	۰	۱۲۳۹۰	۰	۰	-	-	۸	۰	۴۶۸۴۳
چهارمحال	۷۶۳۶	۸۰۰۳	۱۰۲۶	۱۶۳۳	-	-	-	۴۰	۰	۱۸۳۳۸
خراسان جنوبی	۰	۳۶۵	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳۶۶
خراسان رضوی	۶۵۹۹۰	۲۷۳۳۹	۲۸۷۱۶	۳۴۴۸	-	-	-	۰	۰	۱۲۵۴۹۳
خراسان شمالی	۱۷۲۲۴	۲۵۵۲۹	۴۱۵۲	۴۲۲۸	-	-	-	۰	۰	۵۱۱۳۳
خوزستان	۱۰۵۱۳۷	۱۷۴۸۹	۳۰۷۹	۱۵۵۹	۵۴۱۹	۰	۰	۰	۰	۱۳۲۶۸۳
زنجان	۱۰۳۸۷	۱۴۳۱۰۵	۱۲۹۵	۵۳۲۷	-	-	-	۱۳	۰	۱۶۰۱۲۷
سمنان	۱۱۰۸۷	۳۵۶۲	۲۵۹۸	۶۹۴	۱	۰	۰	۱۰۶	۰	۱۸۰۴۸
سیستان و	۱۰۲۳۲	۰	۰	۲۴۹۸	۳۶۰۴	۰	۰	۵	۰	۱۶۳۳۹
فارس	۷۵۱۸۵	۱۴۰۹۸	۱۶۲۰	۲۳۱۳	۱۸۸۰	۰	۰	۲۷	۰	۹۵۱۲۳
قزوین	۲۰۸۱۹	۲۱۰۳۶	۹۱۵۴	۱۷۲۲	-	-	-	۰	۰	۵۲۷۳۱
قم	۱۲۳۹	۰	۱۲۷۲	۰	-	-	-	۰	۰	۲۵۱۱
کردستان	۱۸۱۳۶	۱۵۱۱۲۵	۰	۴۴۷۶	-	-	-	۰	۰	۱۷۳۷۳۷
کرمان	۱۶۸۹۷	۰	۱۳۸۹	۰	۱۳۴۸۱	۰	۰	۰	۰	۳۱۷۶۷
کرمانشاه	۳۷۴۹۱	۱۶۹۲۳۳	۱۲۲۴	۳۳۰۲۸	۲۵	۰	۰	۴۶	۰	۲۴۱۱۲۷
کهگیلویه و	۷۸۴۵	۱۸۱۸۳	۰	۵۷۵۹	۶۱	۰	۰	۴۴	۱	۳۱۸۹۳
گلستان	۵۲۴۰۱	۱۳۰۲۳۱	۵۳۲۵	۲۸۸۹۶	-	-	-	۰	۰	۲۱۶۷۵۳
گیلان	۴۸	۰	۰	۰	-	-	-	۰	۱	۴۹
لرستان	۲۳۴۸۴	۸۳۷۳۷	۴۷۲	۲۲۱۹۸	-	-	-	۰	۰	۱۲۹۸۹۱
مازندران	۹۹۳	۱۸۶۲۶	۶۴۳	۷۴۵۲	-	-	-	۰	۰	۳۷۷۱۴
مرکزی	۲۱۶۴۴	۲۸۴۰۱	۸۹۵۱	۰	-	-	-	۰	۰	۵۸۹۹۶
هرمزگان	۲۷۹۰	۰	۹۶	۱۶۳۶	۶۸۹	۰	۰	۰	۰	۵۲۱۱
همدان	۳۴۳۱۶	۱۰۶۳۴۹	۱۴۶۱۳	۱۳۶۴۰	-	-	-	۳۲	۰	۱۶۸۹۵۰
یزد	۲۴۶۶	۰	۹۱	۰	۰	۰	۰	۱۷	۰	۲۵۷۴
کل کشور	۷۰۱۰۶۷	۱۳۰۰۵۱۸	۱۱۱۰۹۵	۱۷۸۳۳۷	۲۵۰۸۸	۴۲۹۳	۶۵۵	۳	۰	۲۳۲۱۰۴۶

و) برای محاسبه زکات انعام (دام‌ها)، از جدول (۱) حد نصاب و مقدار زکات در مورد شتر، گاو و گوسفند استفاده شده است. اما چون تعداد این دام‌ها در سال ۱۳۸۸ به تفکیک گروه‌های دامداری در دست نبود، به ناچار از ارقام موجود برای سال ۱۳۸۲ استفاده و فرض شد که در هر استان، نسبت‌های مالکیت دام‌ها مطابق با سال ۱۳۸۲ ثابت می‌باشد. به عنوان مثال، اگر نسبت تعداد گوسفندان در واحد دامداری دارای ۵ الی ۹ رأس گوسفند در سال ۱۳۸۲ برای یک استان، ۴ درصد بوده است، همین نسبت برای سال ۱۳۸۸ هم تکرار شده است و چون آمار تعداد کل دام‌ها در سال ۱۳۸۸ در دست است، از حاصل ضرب نسبت‌های مذکور در تعداد کل دام‌ها، تعداد دام‌ها به تفکیک گروه‌های دامی (کمتر از یک رأس، ۱ تا ۲ رأس، ۳ تا ۴ رأس، ۵ تا ۹ رأس، ۱۰ تا ۱۹ رأس و...) محاسبه شد و ارقام حاصله مبنای محاسبات زکات قرار گرفته است. در محاسبه زکات هر یک از گروه‌های دام، معافیت از پرداخت زکات (کمتر از حد نصاب) نیز لحاظ شده است. لذا در جدول (۵)، برای تعداد بهره برداری‌های دامی، اگر تعداد گوسفندان زیر ۴۰ رأس باشد، مشمول زکات نخواهد بود و زکات مقداری برای بهره برداری‌های دامی با متوسط تعداد دام و مطابق با ارقام ستون‌های ۳ تا ۱۱ (از راست) جدول محاسبه شده و با ضرب بهای هر کیلو گوشت گوسفندی در کل زکات مقداری (تعداد گوسفندان زکات‌دانی) و متوسط وزن گوسفند کشتار شده و ضریب تبدیل دام زنده به گوشت (بازده گوشتی ۵۰ درصد)، ارزش زکات در ستون آخر به دست آمده است.

جدول (۵) - ظرفیت زکات گوسفند به تفکیک استان (به میلیون ریال)

زکات	وزن (کیلوگرم)	بهای هر کیلو (ریال/کیلوگرم)	تعداد گوسفند (رأس) بر حسب متوسط در هر بهره برداری										استان	
			جمع	۵۵۰	۴۴۹.۵	۲۹۹.۵	۱۷۴.۵	۱۲۴.۵	۸۷	۶۷	۵۴.۵	۴۴.۵		زیر ۴۰
۳۵۲۷۵	۲۲	۹۰۳۱۰	۳۵۰۲۸	۲۰۱۹	۷۷۱	۴۵۵۹	۳۰۰۷	۷۳۷۱	۲۹۷۵	۴۱۹۸	۴۷۰۲	۵۴۲۷	۱۰۸۱۴۰۵	آذربایجان شرقی
۳۸۰۷۹	۲۱	۹۱۲۸۸	۳۹۰۵۶	۲۲۵۱	۸۶۰	۵۰۸۳	۳۳۵۳	۸۲۱۹	۳۳۱۷	۴۶۸۱	۵۲۴۲	۶۰۵۱	۱۲۰۵۷۳۹	آذربایجان غربی
۲۰۲۲۷	۲۰	۸۸۱۹۳	۲۲۵۱۸	۱۲۹۸	۴۹۶	۲۹۳۱	۱۹۳۳	۴۷۳۸	۱۹۱۳	۲۶۹۹	۳۰۲۲	۳۴۸۹	۶۹۵۱۷۷	اردبیل
۲۱۴۴۵	۱۷	۱۰۹۱۶۳	۲۳۵۲۴	۱۳۵۶	۵۱۸	۳۰۶۲	۲۰۱۹	۴۹۵۰	۱۹۹۸	۲۸۱۹	۳۱۵۷	۳۶۴۵	۷۲۶۲۴۵	اصفهان
۷۱۷۵	۱۸	۹۲۳۱۱	۸۸۳۸	۵۰۹	۱۹۵	۱۱۵۰	۷۵۹	۱۸۶۰	۷۵۱	۱۰۵۹	۱۱۸۶	۱۳۶۹	۲۷۲۸۶۰	ایلام
۹۸۸۹	۱۹	۱۰۶۹۰۵	۹۵۸۰	۵۵۲	۲۱۱	۱۲۴۷	۸۳۲	۲۰۱۶	۸۱۴	۱۱۴۸	۱۲۸۶	۱۴۸۴	۲۹۵۷۵۰	بوشهر
۹۴۱۰	۱۴	۱۰۷۱۸۱	۱۲۲۶۱	۷۰۷	۲۷۰	۱۵۹۶	۱۰۵۲	۲۵۸۰	۱۰۴۱	۱۴۶۹	۱۶۴۶	۱۹۰۰	۳۷۸۵۱۱	تهران
۱۱۹۰۵	۱۶	۹۷۵۲۸	۱۴۸۶۱	۸۵۶	۳۲۷	۱۹۳۴	۱۲۷۶	۳۱۲۷	۱۲۶۲	۱۷۸۱	۱۹۹۵	۲۳۰۲	۴۵۸۱۷۹	چهارمحال
۶۵۲۷۳	۱۴	۹۸۹۱۸۲	۹۴۲۷	۵۴۳	۲۰۸	۱۲۲۷	۸۰۹	۱۹۸۴	۸۰۱	۱۱۳۰	۱۲۶۵	۱۴۶۱	۲۹۱۰۳۳	خراسان جنوبی
۴۱۱۳۶	۱۸	۸۰۸۶۷	۵۵۶۸۰	۳۲۰۹	۱۲۲۶	۷۳۴۶	۴۷۷۹	۱۱۷۱۷	۴۷۲۹	۶۶۷۳	۷۴۷۳	۸۶۲۷	۱۷۱۸۹۶۳	خراسان رضوی
۱۳۷۴۰	۱۹	۹۷۹۷۱	۱۵۱۲۳	۸۷۲	۳۳۳	۱۹۶۸	۱۲۹۸	۳۱۸۲	۱۲۸۵	۱۸۱۲	۲۰۳۰	۲۳۴۳	۴۶۶۸۹۵	خراسان شمالی
۱۸۷۰۵	۱۴	۱۰۲۹۳۲	۲۵۸۶۱	۱۴۹۰	۵۶۹	۳۳۶۶	۲۲۲۰	۵۴۴۲	۲۱۹۷	۳۰۹۹	۳۴۷۱	۴۰۰۷	۷۹۸۳۹۱	خوزستان
۹۳۹۴	۱۷	۱۰۷۰۰۰	۱۰۱۸۸	۵۸۷	۲۲۴	۱۳۲۶	۸۷۴	۲۱۴۴	۸۶۵	۱۲۲۱	۱۳۶۷	۱۵۷۸	۳۱۴۵۱۷	زنجان
۵۵۸۳	۱۵	۹۵۳۸۰	۷۹۹۰	۴۶۰	۱۷۶	۱۰۴۰	۶۸۶	۱۶۸۱	۶۷۹	۹۵۸	۱۰۷۲	۱۲۳۸	۲۴۶۶۶۴	سمنان
۵۳۸۹	۲۰	۶۸۶۳۲	۷۶۷۳	۴۴۲	۱۶۹	۹۹۹	۶۵۹	۱۶۱۵	۶۵۲	۹۲۰	۱۰۳۰	۱۱۸۹	۲۳۶۸۸۹	سیستان
۳۶۴۶۳	۱۹	۱۰۶۷۲۶	۳۶۸۸۱	۲۱۲۵	۸۱۲	۴۸۰۰	۳۱۶۶	۷۷۶۱	۳۱۳۳	۴۴۲۰	۴۹۵۰	۵۷۱۴	۱۱۲۸۶۱۲	فارس
۷۰۰۳	۱۹	۹۹۷۵۰	۷۴۶۹	۴۳۰	۱۶۴	۹۷۲	۶۴۱	۱۵۷۲	۶۳۴	۸۹۵	۱۰۰۳	۱۱۵۷	۲۳۰۵۹۴	قزوین
۸۹۱۱	۲۰	۱۰۷۰۷۸	۸۲۰۳	۴۷۳	۱۸۱	۱۰۶۸	۷۰۴	۱۷۲۶	۶۹۷	۹۸۳	۱۱۰۱	۱۲۷۱	۲۵۳۲۵۰	قم

زکات	وزن (کیلوگرم)	بهای هر کیلو (ریال/کیلوگرم)	تعداد گوسفند (رأس) بر حسب متوسط در هر بهره برداری										استان	
			جمع	۵۵۰	۴۴۹.۵	۲۹۹.۵	۱۷۴.۵	۱۲۴.۵	۸۷	۶۷	۵۴.۵	۴۴.۵		زیر ۴۰
۱۱۶۲۸	۲۰	۹۴۶۱۵	۱۲۲۱۴	۷۰۴	۲۶۹	۱۵۹۰	۱۰۴۸	۲۵۷۰	۱۰۲۷	۱۴۶۴	۱۶۳۹	۱۸۹۲	۳۷۷۰۸۹	کردستان
۸۷۶۷	۱۲	۹۴۹۰۸	۱۴۸۹۱	۸۵۸	۳۲۸	۱۹۲۸	۱۲۷۸	۳۱۳۳	۱۲۶۵	۱۷۸۵	۱۹۹۹	۲۳۰۷	۴۵۹۷۱۰	کرمان
۱۰۱۵۸	۱۴	۹۳۷۱۶	۱۵۳۱۸	۸۸۳	۳۳۷	۱۹۹۴	۱۳۱۵	۳۲۲۳	۱۳۰۱	۱۸۳۶	۲۰۵۶	۲۳۷۳	۴۷۲۹۰۸	کرمانشاه
۵۹۷۳	۱۶	۸۹۳۹۵	۸۴۷۰	۴۸۸	۱۸۶	۱۱۰۲	۷۲۷	۱۷۸۲	۷۱۹	۱۰۱۵	۱۱۳۷	۱۳۱۲	۲۶۱۴۸۹	کهگیلویه
۸۷۳۷	۱۶	۸۶۳۴۶	۱۲۵۶۰	۷۲۴	۲۷۷	۱۶۳۵	۱۰۷۸	۲۶۴۳	۱۰۶۷	۱۵۰۵	۱۶۸۶	۱۹۴۶	۳۸۷۷۶۷	گلستان
۶۴۷۲	۱۷	۹۲۶۷۳	۸۴۳۱	۴۸۶	۱۸۶	۱۰۹۷	۷۲۴	۱۷۷۴	۷۱۶	۱۰۱۰	۱۱۳۲	۱۳۰۶	۲۶۰۲۷۱	گیلان
۲۶۰۶۳	۱۹	۸۸۵۱۲	۳۱۵۰۳	۱۸۱۶	۶۹۴	۴۱۰۰	۲۷۰۴	۶۶۲۹	۲۶۷۶	۳۷۷۵	۴۲۲۸	۴۸۸۱	۹۷۲۵۶۱	لرستان
۱۵۲۵۷	۱۷	۹۲۸۳۳	۱۹۷۹۲	۱۱۴۱	۴۳۶	۲۵۷۶	۱۶۹۹	۴۱۶۵	۱۶۸۱	۲۳۷۲	۲۶۵۶	۳۰۶۶	۶۱۱۰۲۰	مازندران
۱۷۴۳۰	۲۲	۱۱۲۰۶۶	۱۲۸۸۵	۸۰۰	۳۰۶	۱۸۰۷	۱۱۹۲	۲۹۲۲	۱۱۷۹	۱۶۶۴	۱۸۶۴	۲۱۵۱	۴۲۸۶۶۸	مرکزی
۴۴۰	۱۵	۹۲۸۸۴	۶۵۲	۳۸	۱۴	۸۵	۵۶	۱۳۷	۵۵	۷۸	۸۸	۱۰۱	۲۰۱۳۲	هرمزگان
۱۴۸۵۸	۲۱	۹۷۵۰۰	۱۴۳۶۳	۸۲۸	۳۱۶	۱۸۶۹	۱۲۳۳	۳۰۲۲	۱۲۲۰	۱۷۲۱	۱۹۲۸	۲۲۲۵	۴۴۳۴۰۶	همدان
۳۹۷۰	۱۹	۹۶۵۵۸	۴۲۳۳	۲۴۴	۹۳	۵۵۱	۳۶۳	۸۹۱	۳۶۰	۵۰۷	۵۶۸	۶۵۶	۱۳۰۶۸۶	یزد
۴۹۴۷۵۵		جمع												

ز) در مورد زکات گاو، روش محاسباتی جدول ۵ استفاده شده با این تفاوت که حداکثر ۳ درصد گاوها عامل فرض شده زیرا به دلیل پیشرفت های فناوری، عملاً گاو با اهداف تأمین گوشت و فرآورده های گوشتی و تجدید نسل آن پرورش داده می شود و دیگر شخم زدن با گاو چندان مرسوم نیست، همچنین ضریب بازده گوشتی معادل ۵۵ درصد فرض شده است. با این روش ظرفیت کل زکات گاو در سال ۱۳۸۸ در کل کشور حدود ۱۴۴ میلیارد ریال برآورد می شود.

ح) در سال ۱۳۸۸ آمارنامه کشاورزی کل کشور تنها آمار تعداد شتر را ارائه کرده و در آن تعداد شترداری ها مشخص نیست و لذا سرانه شتر در هر استان بر حسب واحد بهره برداری دامی روشن نیست. لذا برای محاسبه زکات شتر، با توجه به جدول ۱، دو نرخ زکات حداقلی و حداکثری به ترتیب معادل ۱/۱۱ درصد و ۲/۳ درصد ملاک قرار گرفت و با فرض خوش بینانه معافیت ۲۰ درصدی برای زکات شتر و قیمت متوسط ۴ میلیون ریال برای هر شتر، ارقام حداقل و حداکثر زکات شتر به دست آمد و میانگین آنها به عنوان ظرفیت زکات شتر برای کل کشور در حدود ۸/۴ میلیارد ریال برآورد گردید.

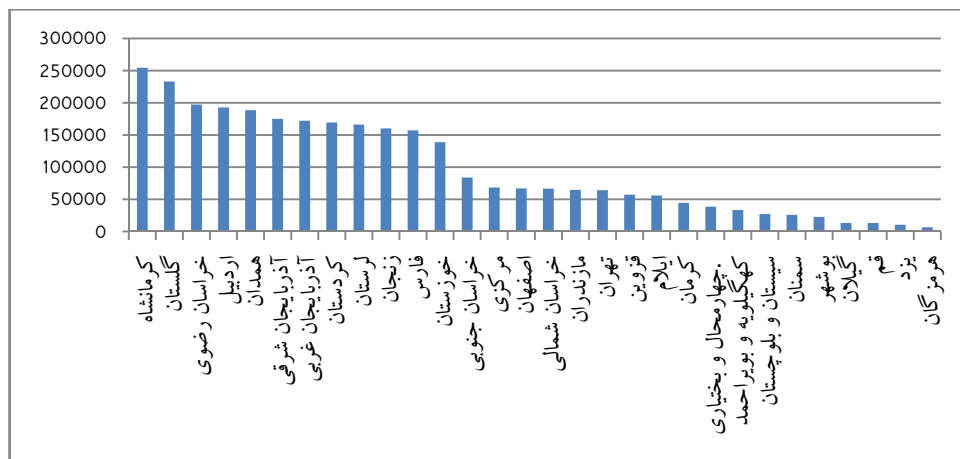
با توجه به ارقام نهایی در جدول های (۴) و (۶)، مجموع کل زکات قابل پرداخت طبق محاسبات سال ۱۳۸۸ حدود ۲۹۶۸ میلیارد ریال و با نرخ دلار حدود ۱۰۰۰۰ ریال همان سال، قریب به ۳۰۰ میلیون دلار برآورد می شود. برای اعتبارسنجی این برآورد می توان از مطالعات قبلی بهره برد. در مطالعه عسکری و کاشیان (۱۳۸۹)، ارزش کل زکات برای انعام ثلاثه و غلات اربعه در سال ۱۳۸۲ حدود ۷۴۵ میلیارد ریال و با تعمیم آن بر حسب ارزش افزوده بخش کشاورزی و دامداری تا سال ۱۳۸۷، رقم ۱۸۴۱ میلیارد ریال به دست آمده است. لذا برآورد مقاله حاضر، تا حدی با مطالعه مذکور تطابق دارد.

جمع بندی زکات انعام ثلاثه برای استانهای کشور در جدول (۶) ارائه شده است:

جدول (۶) - برآورد ظرفیت زکات انعام ثلاثه به تفکیک استان (به میلیون ریال)

استان	زکات گوسفند	زکات گاو	زکات شتر	جمع
آذربایجان شرقی	۳۵۲۷۵	۸۹۸۲	۶۲	۴۴۳۱۹
آذربایجان غربی	۳۸۰۷۹	۶۶۸۷	۲۸	۴۴۷۹۴
اردبیل	۲۰۲۲۷	۵۳۳۳	۱۷	۲۵۵۷۶
اصفهان	۲۱۴۴۵	۱۱۷۳۱	۳۰۹	۳۳۴۸۵
ایلام	۷۱۷۵	۷۴۶	۲۸	۷۹۴۹
بوشهر	۹۸۸۹	۷۸۵	۱۴۶	۱۰۸۲۱
تهران	۹۴۱۰	۷۸۸۴	۹۰	۱۷۳۸۳
چهارمحال و بختیاری	۱۱۹۰۵	۲۹۷۰	۰	۱۴۸۷۵
خراسان جنوبی	۶۵۲۷۳	۱۵۵۸	۱۱۵۹	۶۷۹۹۰
خراسان رضوی	۴۱۱۳۶	۸۱۹۶	۳۷۳	۴۹۷۰۶
خراسان شمالی	۱۳۷۴۰	۱۸۶۶	۳۵	۱۵۶۴۱
خوزستان	۱۸۷۰۵	۵۴۷۸	۲۳۰	۲۴۴۱۳
زنجان	۹۳۹۴	۲۶۰۰	۰	۱۱۹۹۴
سمنان	۵۵۸۳	۲۰۱۸	۲۹۲	۷۸۹۲
سیستان و بلوچستان	۵۳۸۹	۲۴۵۱	۲۸۴۲	۱۰۶۸۳
فارس	۳۶۴۶۳	۷۱۰۳	۷۳	۴۳۶۴۰
قزوین	۷۰۰۳	۴۹۹۰	۲۲	۱۲۰۱۵
قم	۸۹۱۱	۱۵۹۰	۱۱۸	۱۰۶۱۹
کردستان	۱۱۶۲۸	۳۲۵۵	۰	۱۴۸۸۳
کرمان	۸۷۶۷	۳۳۰۲	۷۹۷	۱۲۸۶۶
کرمانشاه	۱۰۱۵۸	۳۱۴۷	۰	۱۳۳۰۴
کهگیلویه و بویراحمد	۵۹۷۳	۶۳۰	۳۴	۶۶۳۷
گلستان	۸۷۳۷	۷۵۹۰	۱۱۲	۱۶۴۴۰
گیلان	۶۴۷۲	۶۷۱۵	۰	۱۳۱۸۷
لرستان	۲۶۰۶۳	۴۱۴۴	۰	۳۰۲۰۷
مازندران	۱۵۲۵۷	۱۲۹۹۶	۰	۲۸۲۵۳
مرکزی	۱۷۴۳۰	۷۳۶۱	۰	۲۴۷۹۰
هرمزگان	۴۴۰	۳۶۴	۴۴۴	۱۲۴۷
همدان	۱۴۸۵۸	۹۰۲۴	۰	۲۳۸۸۲
یزد	۳۹۷۰	۲۷۰۱	۱۱۹۱	۷۸۶۱
جمع	۴۹۴۷۵۵	۱۴۴۱۹۵	۸۴۰۲	۶۴۷۳۵۲

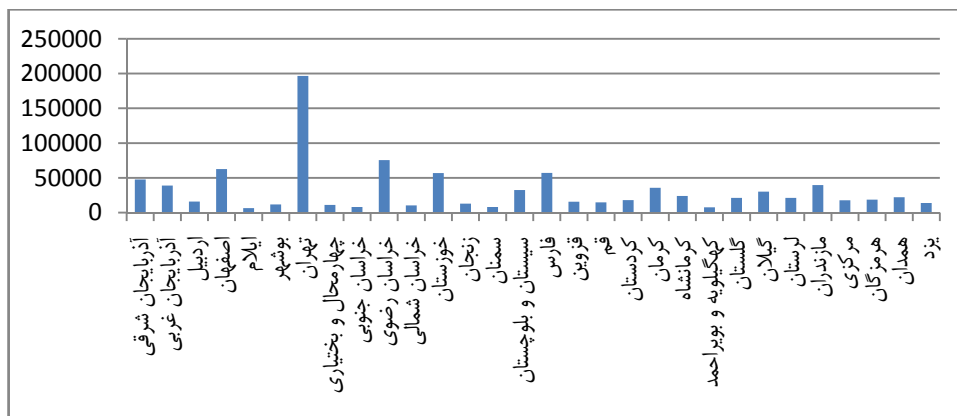
نمودار (۱)- ظرفیت زکات به تفکیک استانها در سال ۱۳۸۸

برای زکات فطره مفروضات ساده زیر در نظر گرفته می شود:

بخشی از جمعیت که تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی هستند مشمول پرداخت زکات نیستند. تعداد این جمعیت در پایان سال ۱۳۸۸ حدود ۴۶۲۵۴۲۷ نفر با ۱۹۰۱۸۱۳ نفر ساکن مناطق شهری و ۲۷۲۳۶۱۴ نفر ساکن مناطق روستایی بوده اند. نسبت افراد تحت حمایت در این سال برای مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۴۱/۱ درصد و ۵۸/۹ درصد به دست می آید. با در نظر گرفتن برآوردهای مرکز آمار ایران از جمعیت شهری و روستایی استانها برای سال ۱۳۸۸، جمعیت تحت پوشش به تفکیک استانها محاسبه شده و با لحاظ میزان زکات فطره (یک صاع = ۳ کیلوگرم) از قوت غالب و در نظر گرفتن قیمت آرد گندم به عنوان حداقل قیمت از میان سایر قوتهای غالب معادل ۴۶۰۰ ریال، ظرفیت کل زکات فطره در سال ۱۳۸۸ حدود ۹۵۳ میلیارد ریال برآورد شده است. نمودار(۲) ظرفیت زکات فطره را با تخمین های حداقلی نشان می دهد.

نمودار (۲) - ظرفیت زکات فطره با تخمین های حداقلی به تفکیک استانها در سال ۱۳۸۸

۶- نتیجه گیری

۱. در صورتی که موارد زکات را منحصر و محدود به موارد ۹ گانه بدانیم و قائل به نظریه عدم انحصار زکات به موارد مذکور نباشیم و با توجه به عدم تعلق زکات بر ثروت نقدین (طلا و نقره) به دلیل غیررایج بودن آنها به مثابه پول و واسطه معاملاتی پرمصرف، برآوردهای این مقاله نشان می دهد که استانهای کشور در سال ۱۳۸۸ مجموعاً از ظرفیت زکات غیر فطره حدود ۲۹۶۸ میلیارد ریالی برخوردار بودند. مطابق نمودار (۱)، می توان چنین استنباط کرد که استانهایی که حایز شرایط مناسب کشت محصولات زراعی و نیز پرورش دام و دامداری هستند، از قابلیت پرداخت زکات بالاتری برخوردار هستند و اینکه استان های قم، یزد، هرمزگان، بوشهر، سمنان و سیستان و بلوچستان در مراتب آخر ظرفیت زکات قرار گرفته اند. با توجه به اقلیم این استانها منطقی به نظر می رسد، البته وضعیت خاص استان گیلان که در آن عمدتاً برنج و چای، محصولات دریایی و مرکبات به عمل می آید، باعث شده که این استان هم در زمره استانهای با ظرفیت پایین زکات قرار گیرد.

۲. ظرفیت کل زکات (اعم از زکات فطره و زکات متعارف) در سال ۱۳۸۸ برای کل استانهای کشور حدود ۳۹۲۱ میلیارد ریال برآورد می شود که نسبت به تولید ناخالص داخلی کشور در این سال، حدود ۰/۱۱ درصد و نسبت به ارزش افزوده بخش کشاورزی، حدود ۱/۰۷ درصد ارزیابی می شود. البته زکات فطره در محاسبات این مقاله، برآورد حداقلی و محافظه کارانه است، زیرا طبق محاسبات کیهاءالحسینی، زکات فطره بالقوه برای کل کشور در سال ۱۳۸۵ حدود ۱۱۱۹ میلیارد ریال برآورد شده است (کیه‌اءالحسینی، ۱۳۸۷).

۳. بدیهی است که حتی با محدود کردن دامنه شمول زکات و انحصار آن در موارد نه گانه، اولاً جمع آوری، توزیع و تخصیص زکات نیازمند سازماندهی و تشکیلاتی است که خود موجب اشتغال زایی و افزایش ارزش افزوده در بخش خدمات و رشد اقتصادی می شود. لذا تأسیس سازمان مالیات اسلامی یا بجاهای مالیات اسلامی که به زکات و خمس و... بپردازند، جزء پیشنهادات این مقاله است. البته این سازمان یا سازمان فرعی آن می تواند زیرمجموعه اداره کل مالیاتی در هر استان و شهرستان و یا با ساختاری مستقل باشد.

۴. تولیدات کشاورزی به ویژه در خصوص کشت دیم و همچنین تولید فرآورده های دامی به شیوه سنتی، ماهیت نوسانی و چرخه ای دارند و از تغییرات اقلیمی تبعیت می کنند لذا زکات در مناطق مختلف در یک دوره مشخص و نیز در طول زمان متغیر خواهد بود. بنابراین، خشکسالی اثر معکوسی بر میزان زکات و تر سالی اثر مثبتی بر آن خواهد داشت. هموارسازی جریان زکات با ایجاد واحد مدیریت ریسک و بیمه در درون سازمان مالیات اسلامی و یا نهاد متصدی زکات و... میسر می باشد.

۵. با گسترش حیطه زکات به منابع نوین ثروت و درآمد (املاک، دارایی های ثابت، حقوق و دستمزد و...)، ظرفیت زکات به مراتب افزایش می یابد اما این توسعه نیاز به اجماع فقهی دارد، لذا تصمیمات کمیته های فقهی در نهادهای اقتصادی مرتبط که مستند به فتاوی فقهی و ادله عقلی قوی باشد، می تواند به افزایش ظرفیت زکات و سایر مالیاتهای اسلامی کمک کند.

فهرست منابع

- ۱- آمارنامه کشاورزی. جلد اول و دوم: محصولات زراعی در سال زراعی ۸۹-۱۳۸۸. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت برنامه ریزی و اقتصادی، دفتر آمار و فناوری اطلاعات، ۱۳۹۰.
- ۲- آمارنامه کشاورزی. جلد دوم: آب و خاک، ماشین آلات و ادوات کشاورزی و... در سال زراعی ۸۹-۱۳۸۸. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت برنامه ریزی و اقتصادی، دفتر آمار و فناوری اطلاعات، ۱۳۹۰.
- ۳- الریس، ضیاءالدین (۱۳۷۳)، خراج و نظامهای مالی دولتهای اسلامی. ترجمه فتحعلی اکبری، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان، چاپ اول.
- ۴- تابش، زهرا (۱۳۸۹)، نظریه تعمیم متعلقات زکات در فقه امامیه و جایگاه آن در منابع مالی حکومت اسلامی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه، مدرسه عالی شهید مطهری.
- ۵- توسلی، محمداسماعیل (۱۳۸۲)، امکان سنجی اجرای زکات در ایران (با بهره گیری از تجربیات کشورهای اسلامی). مجموعه مقالات سومین همایش دو سالانه اقتصاد اسلامی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۶- ثامنی کیوانی، فرشاد (۱۳۷۷)، تعیین ظرفیت بالقوه زکات در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۷- جیروند، عبدالله (۱۳۶۸)، برداشتی از مالیه عمومی جدید. تهران، انتشارات مولوی، چاپ سوم.
- ۸- خمینی (ره)، سید روح اله. رساله توضیح المسائل، تهران، دفتر نشر آثار امام، بی تا.
- ۹- دادگر، یداله (۱۳۷۸)، مالیه عمومی و اقتصاد دولت. تهران، انتشاران موسسه فرهنگی، هنری بشیر علم و ادب، چاپ اول.
- ۱۰- رستگار، مرادعلی (۱۳۸۰)، بررسی تطبیقی نقش اقتصادی زکات در توسعه مناطق روستایی ایران و پاکستان. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد، دانشگاه امام صادق (ع).
- ۱۱- رضوانفر، ناغدیا (۱۳۸۹)، بررسی اثر اقتصادی زکات گندم و جو در توسعه روستایی مطالعه موردی استان کردستان سالهای ۱۳۸۸-۱۳۸۱. پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، پژوهشکده علوم اجتماعی و اقتصادی - دانشگاه پیام نور استان تهران.
- ۱۲- سیدنورانی، محمدرضا (۱۳۸۲)، بررسی مالیات های ثابت و متغیر از جنبه عدالت در جامعه اسلامی. مجموعه مقالات سومین همایش دو سالانه اقتصاد اسلامی، دانشگاه تربیت مدرس.

- ۱۳- سیستم هزینه تولید محصولات زراعی. وزارت جهادکشاورزی، معاونت امور برنامه ریزی و اقتصادی، دفتر آمار و فناوری اطلاعات، به نشانی: <http://dbagri.maj.ir/cost>.
- ۱۴- عسکری محمد مهدی و عبدالمحمد کاشیان (۱۳۸۹)، آزمون بسندگی زکات و خمس در تأمین حداقل معیشت خانوارهای نیازمند در اقتصاد ایران طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۷. معرفت اقتصادی، سال دوم، شماره اول، پیاپی سوم، ۳۴-۵.
- ۱۵- قرآن کریم. ترجمه محمد مهدی فولادوند. تهران، دارالقرآن الکریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)، ۱۳۷۳.
- ۱۶- قیمت فروش محصولات و هزینه خدمات کشاورزی در مناطق روستایی کشور: سال ۱۳۸۶. به نشانی: <http://amar.sci.org.ir>.
- ۱۷- کرمی، محمد مهدی و محمد پورمند (۱۳۸۰)، مبانی فقهی اقتصاد اسلامی. تهران، انتشارات سمت، چاپ اول.
- ۱۸- کمیته امداد امام خمینی(ره). سالنامه آماری سال ۱۳۸۹. مرکز برنامه ریزی و فناوری اطلاعات.
- ۱۹- کیالاحسینی سیدضیالالدین (۱۳۸۴)، اصول حاکم بر مالیاتها در نظام اقتصادی اسلام مستفاد از مالیاتهای منصوص زکات و خمس. مجموعه مقالات چهارمین همایش دو سالانه اقتصاد اسلامی. دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲۰- کیالاحسینی سیدضیالالدین (۱۳۸۷)، نقش زکات فطره در فقرزدایی مطالعه موردی: ایران ۱۳۸۵-۱۳۷۰. اقتصاد اسلامی پاییز ۱۳۸۷؛ ۸(۳۱):۱۳۳-۱۵۹.
- ۲۱- نتایج سرشماری عمومی کشاورزی: سال های ۱۳۶۷ و ۱۳۸۲. به نشانی: <http://amar.sci.org.ir>
- ۲۲- نتایج طرح آمارگیری نمونه ای محصولات باغی سال ۱۳۸۷. تهران: وزارت جهادکشاورزی، معاونت امور برنامه ریزی و اقتصادی، دفتر آمار و فناوری اطلاعات، ۱۳۸۹.
- ۲۳- هلیرودی، افسانه (۱۳۸۹)، اهمیت زکات در فقه امامیه و راه های احیای آن. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

24. "History of Iran(Persia). In:

ww.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=aa65

25. Burg, David F. (2004), A World History of Tax Rebellions: An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present. Taylor & Francis, 432 pages.
26. Ghamidi , Javed Ahmed (2002), The book Meezan. Published by Al-Mawrid, Lahore, Pakistan.
27. Jeze, Gaston (1921), The Sources of the Receipts of the French Government in 1920, Annals of the American Academy of Political and Social Science, 155-60.
28. Olmert, Michael (1996), Milton's Teeth and Ovid's Umbrella: Curiouser & Curiouser Adventures in History. Simon & Schuster, New York.
29. Robinson, Neal (1999), Islam; A Concise Introduction. Richmond; Curzon Press.